

to the contribution of Y. Krashevsky into the preservation of the architectural artifacts of the region by drawing sketches and collecting pictures and paintings. The significance of the work by F. Sobeshchansky that was one of the first Polish studies on artifacts in which the problems of the research and preservation of the ancient architectural objects of Volyn, Kholmshchyna and Pidliashshia were touched was pointed out. The role of the Polish special expedition («The Delegation...») that was organized under the supervision of K. Stronchynsky in order to reveal, examine and classify the architectural artifacts and monuments was defined.

Key words: Volyn, Kholmshchyna, Pidliashshia, architectural artifacts and monuments, artifacts descriptions, the Polish special expedition, Y. Krashevsky, F. Sobeshchansky, K. Stronchynsky.

Статтю подано до редколегії
07.09.2016 р.

УДК 39:638.1:379.845(477.81)

Алла Дмитренко

Бортництво Березнівщини: традиції, сучасний стан і перспективи включення до історико-культурних туристичних ресурсів (за польовими етнографічними матеріалами)

У статті на основі польових етнографічних матеріалів, зібраних під час історико-етнографічної експедиції Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф (2013 р.), охарактеризовано бортницький промисел на території Березнівського району Рівненської області. Висвітлено традиції, пов'язані з виготовленням вуликів-колод, їхні назви та конструктивні особливості. З'ясовано ступінь збереженості лісового бортництва. У тексті наведено польові матеріали, що ілюструють основні положення статті.

Ключові слова: Західне Полісся, культурна спадщина, культурний туризм, бджільництво, бортництво, колодне бджільництво, борті, вулики-колоди.

Постановка наукової проблеми та її значення. Прийняття ЮНЕСКО Конвенції «Про охорону нематеріальної культурної спадщини» (2003 р.) та приєднання до неї України (2008 р.) дали поштовх вивченню, збереженню й популяризації традиційної народної культури. У нашій державі почалося формування національного Переліку об'єктів нематеріальної культурної спадщини. Усе це дає змогу по-новому подивитися на національну культурну спадщину та розпочати роботу з уключення її об'єктів до історико-культурних туристичних ресурсів (ІКТР) України. Під ІКТР розуміємо об'єкти культурної спадщини, які мають суспільно-виховне значення, становлять пізнавальний інтерес і можуть бути використані в туристичній діяльності. До їх складу входять пам'ятки історії, архітектури, мистецтва, етнографії та фольклору. За твердженням дослідників, сьогодні в Україні історико-культурні об'єкти практично не оцінені як туристичні ресурси, що призводить до їх використання в обмежених масштабах. Усе це відчутно впливає на вітчизняний туристичний бізнес, який, за прикладом зарубіжних країн, при належній рекламі може давати значний економічний і соціальний ефект [28]. Прадавнє бортництво як об'єкт культурної спадщини, традиції якого збереглися в Березнівському районі Рівненської області, потребує докладного вивчення для використання в культурному туризмі, що особливо актуально у зв'язку з тим, що в Європі цей промисел практично зник.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Проблеми розвитку бортництва Українського Полісся піднімалися в публікаціях В. Скуратівського, А. Дмитренко та ін. Окремі аспекти розвитку цього промислу на території Рівненського Полісся вивчали працівники відділу етнографії Рівненського краєзнавчого музею Т. Пархоменко [29] й А. Українець [30].

Мета статті – проаналізувати стан бортництва на території Березнівщини та перспективи його включення до історико-культурних туристичних маршрутів.

Завдання наукової розвідки – висвітлити суть і співвідношення термінів «бортництво» й «колодне бджільництво» та сучасний стан бортного бджільництва; з'ясувати, які дерева й чому традиційно використовували для виготовлення колодних вуликів; показати конструктивні особливості колодних вуликів, розміри та назви їхніх складових частин; відзначити необхідність актуалізації бортного / колодного бджільництва з метою його використання в розвитку туризму й рекреації.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Першою формою культурного бджільництва було бортництво – суто лісове бджільництво, коли бджіл утримували в природних або штучних дуплах дерев. Із часом із бортництва вийшла нова форма промислу – колодне бджільництво, при якому бджіл розводили у вуликах-колодах, виготовлених уже не в живому дереві, а зі шматка відпиляної колоди. Спочатку колодне бджільництво побутувало у формі лісового, а пізніше почали створюватись і домашні колодні пасіки. За традицією, колодне бджільництво продовжували називати бортництвом, а колодні вулики – бортями.

У багатьох селах Березнівщини колодні вулики збереглися дотепер, наприклад, у декількох господарів с. Вітковичі. У Горобей розмістив десяток колодних вуликів переважно на соснах, що ростуть на його садибі [11]. Дідова колода стоїть на пасіці родини Сьомаків із с. Яринівка. Меду з неї практично не вибирають, залишаючи все бджолами, лише підрізують суху вощину. Колоду використовують для отримання нових роїв, оскільки в ній краще рояться бджоли: «Там вони вже шо самі відтягли вощину. І ми їх нічого не робимо, не беремо. Нічого не берем. Ну, тіки рої беремо. Рояться і всьо» [6]. Колодні вулики в пасіці П. Усача [13] та П. Федаса із с. Михалин [14]. Часто колодні вулики залишаються після смерті дідів-пасічників, як-от: П. Кардаша із с. Друхів [20], Ф. Іванчука із с. Михалин [13], і хоч ними ніхто не займається, проте вони стоять на садибах. В окремих селах колодні вулики є на кладовищах: «І там на кладбищі стоїть вулик [...]. Ну, вже давно. Бо зара там ніхто його не поставить. Видно давно й давно стоїть. Він стоїть, той вулик» [4]; «У нас там, в Орлівці, могилки так недалеко від села і там стари сосни таке були. І там і по сей день там стоїть вулик на сосні. Не знаю, чи там бджоли є, но трудно ж їм [...]. Там було кілька вуликів [...]. Деревя були великі, вирізали» [2]. Респонденти знають і про колоди, які дотепер стоять на деревах по лісі [16].

Своєрідним музейним комплексом зі збереження бортницьких традицій є село Князівка. Бортним бджільництвом тут займалися члени родини Беб'яків. Великі колодні пасіки (на садибах і в лісі) мали рідні брати Петро й Михаль Беб'яки, які жили на хуторі на батьківському обійсті. У родині займалися бджільництвом із покоління в покоління. На жаль, представники старшого покоління вже відійшли у вічність. Тепер бджолярство розвиває молодший представник родини Антон Беб'як, двоюрідний брат Петра й Михалія по батькові, який живе в селі та сьогодні має сорок п'ять вуликів, із них 22 – рамкові і 23 – старі колоди, які вражають своїми розмірами. У всіх колодах є бджоли [10]. Справу Петра Беб'яка продовжує його донька Тетяна Старинська [9; 27]. Десятки старих колодних вуликів, розміщених на сусідніх садибах і довкола них попід лісом, завершують своє існування. Після смерті господарів у них не знайшлося нових власників, тому їх покинули бджоли й тепер вони поступово руйнуються.

Людей, які займалися бортництвом, називали бортниками. Саме цей термін ще й дотепер фіксують у селах Березнівського району: «бортник, то так як пчоловод був» [10]. Респонденти, яким відома ця назва, відзначають, що вона більш давня, порівняно з назвами «медяр», «пчоляр», «пасечник» та ін.: «Ну, «медяр», то то ясне діло – хто займається пчолами, хто з медом дело має. Тепер вже переважно стали балакать. Тепер. А тоді – пчолярі або бортники [...]. Ну, бортники, бортники – це пчолярі, колись, зара пчоляр, то цими вуликами займається [...] Бортники називалися. Або пасечники» [8].

Хоч термін «бортник» у досліджуваному регіоні відомий, проте зафіксовані лише окремі відомості про давню форму лісового бджільництва, яка на сьогодні остаточно зникла. Окремі респонденти знають, що таке справжні борті, бортні сосни, однак бачив їх лише П. Усач із с. Михалин: «Бачив. Борт. Борті. Є бортні сосни, да. Пам'ятаю» [13]. Інші ж лише чули про таку форму житла для бджіл: «Борт у живої деревини. Я тико знаю трошки» [12]. У Горобей із с. Вітковичі частково знайомий з особливостями виготовлення бортей, але сам він такого вже не робив. Інформант знає, що колись у деревах видовбували дупла, закривали й потім вибирали мед: «Є, є, то були борті, борт. Ось того, хвоїна вона гнила. Да й воне тоже це вирубували, пчоляре, тамеки дирку. Да й туда,

там лезли і мед вибирали. І там і носили. Закривали» [11]. Окремі респонденти вважають, що борті – це просто природні дупла із дикими бджолами: «В дуплах геть і зараз зустрічається багато [...] Десь зотрухла деревина вверху, от. Дятел ото, от є такий в лісі. Вон дуже любить ото його чистить. Так вот, пташки чистять. Куниця, белка вичистить його, о. То десь вона свободна, а рой йде, о, походки пошли там, нашли таке десь місце і приходять сім'я сідає і там живуть. Довго буває живуть. Я зустрічав багато. Даже я ризав дерева, щоб забрать роя. З того витягнуть його, забрать» [15].

Більшість опитаних інформантів, як і в інших регіонах Правобережного Полісся, бортями називають колодні вулики: «А сьо бортъ називалася, шо значить отие кругли вулики [...]. Це воно бортъ, це вони і називаються борті осі во тие» [8]; «Бачите, це ці ж, борти – вулє» [1]. Колодні вулики, на відміну від справжніх бортей, ставили не лише в лісі, із часом вони «перебралися» й на садиби, де тривалий час були основним типом вулика, поки в другій половині ХХ ст. їх не почали витісняти рамкові вулики. Респонденти старшого віку пам'ятають, що в роки їхнього дитинства та молодості колодкових вуликів у селі було багато, але то були переважно дідівські, їхні батьки ними користувалися, але самі вже не виготовляли, а поступово переходили на рамкові: «Отаки вулики були. Як їх робили, я понятія не маю. Це ж усередині треба було видовбано. То ше дедовські. Батько не робив. Дедовські були вулики» [4].

Вулики-колоди називають «бортъ», «вулик», «вуль», «вулей», «вулень», «вульї», «гуль», «гулле», «колода», «дулянка», «довбанка», «бортні улє». Зафіксовано, що термін «вулик» стосується лише колодних вуликів, а рамкові називають «рамчаки» або «скриньки»: «...в вуликах дуже мало, воно треба було в рамках. То вони більше меду і вони там роятся. А якось в вуликах, то не. Вулики були» [4]; «Тоже в скриньках. І були в вуликах. Такі вулики були, такіє. Ведовбани. Колодкє» [19]; «Да, рамкови ставлять. В нас кажуть «скриньки» на їх» [14]; «Я сам робив скриньки» [23]; «Скриньки стоять, ото ж вулички тие стоять» [13].

Найкращою деревиною для виготовлення колодних вуликів є товста стара сосна («Таяк у нас, то переважно сосна йде»), особливо м'яка «стрижньова» або «бердова» («Шо таке, значить, бердова та? А шо вона вже таяк би всередині таяк прогнивши. Стрижень [...] То стара вельми деревина, котори вже трохи стрижень поржавівший» [8]; «Сьо стрижньовий, м'який стрижень. Бо є холодний стрижень, мокрий, а сьо теплий. Сьо самий стрижень [...], є крехка така хвоїна і є м'яка. То пчоли люблять м'яку хвоїну» [11]).

Вулики з такого дерева легше довбати («І стрижень тоже, прогнивши. Легше його довбать – це раз [...]. Та вже тую легше довбать його. І того, і воне тепліши. То переважно сосну. Та як у нас, то переважно сосна йде»), вони теплі («І того, і воне тепліши» [8], тому бджолам там краще живеться: «У сосновому лучче живуть, бо воно тепле» [11]. Та ще й такі колоди служать довго («Вони служать довго, бо ми, вони в порохні, те все»). Такі колодні вулики на сучасних пасіках ще прадідівські, бо тепер і лісу такого вже немає, усе вирізане, знищене: «Може бутъ ще й прадід, бо сьо старие вулє. То такі зара, такого лесу мало вже є, бачите. Стрижньовий ліс такий, то воно» [10].

Люблять бджоли липові й осикові вулики: «Іде все. Осика» [12]; «Обично липа, з липи. І осика. [...] Осика, я кажу, й липа, то саме їм там подобається» [22]. Для виготовлення колодних вуликів використовують і вільху. І Шульжук із с. Поліське відзначив, що осика і вільха навіть кращі для вуликів, ніж сосна, оскільки в них щільніша («тисніша») деревина, а отже, бджолам у них тепліше, а сосна «рідша», тобто холодніша: «Соснове, осикове, вольхове. Вона осика й вольха найлучч, бо вона тисніше дерево. Бо сосна. Таяк пропускає. Ридше. А те тисніше, значить. Ну. Да. І холодни» [19]. Зі зменшенням старих лісів для вуликів-колод зрідка беруть березу – також м'яке дерево, яке легко довбати: «В берези часом, в берези є» [22] і навіть вербу: «Був вербовий, тоже [...] м'який, добрий» [11]. Хоч трапляються і дубові вулики-колоди, але його використовували значно рідше. Насамперед, у нього дуже тверда деревина, яку важко довбати, і до того ж дуб холодний, бджоли в дубових вуликах погано зимують, часто замерзають («колеють»): «Але так, як де дето, то й дуба брали. То таке» [8]; «А в дуби вони не водяться [...]. А в дубі, вони не люблять дуб. Вони не можуть в дуби бутъ» [22]; «А те холодне. Дуб» [11]; «Дубові не. Вони холодні. Бджоли колеють» [12].

Основним традиційним пристосуванням для виготовлення колодних вуликів була «пішня» («пешня») – металеве долото на довгому дерев'яному держаку з незначним потовщенням на кінці, щоб було «замашніше»: «Чим довбав? [...] Ну, було пешні, такіє пешні» [14]; «Пішня. Така залезна,

вот. Взяв, дай довбеш помаленьку. Да. Пішньою, пішньою вже й вичищав. І геть, і геть усе» [17]; «А була пєшня [...]. Довгою ручкою, вот [...]. Залєзо. Воно зробиє і все. Довбаєш його і всьо» [11]. Видовбану пішнею камеру вичищали скоблею («шклобкою»). Іноді для цього брали скобно для зачищення кори на сосні при добуванні живиці: «Шклобочка такая маленька [...]. То в мене є шклобка та, що я смолу спускав. Колись у лєси та шклобка. Та така маленька у мене була шклобка зогнута». Респондент наголошує, що стінки камери мають бути якомога рівнішими (гладенькими), тоді бджоли краще сідають і починають роботу. Якщо ж камера нерівна, то бджоли спочатку займаються впорядкуванням житла («вїдають», «виривають», «обскобують»). Тому для зачищення використовував навіть ножа: «... або ножом. Шоб гладке, потому шо воне, так як воно гладке, то воне, як вон поганій, тево, то воне виседають, виривають або обскобують. А як ровне, то воно бистро сїдають, пчолы» [11].

Зафіксовано два способи виготовлення колод – через бічний поздовжній отвір («довж») і через верх, тобто «голову». Свідченням того, що окремі колодні вулики видовбувалися через довж, що є більш давнім, первинним способом виготовлення колод і характерно для старих вуликів, є їх внутрішнє влаштування та записана інформація. Такі вулики від верхньої частини бічного отвора – довжі видовбані навкоси (технологічна особливість), у результаті чого у верхній частині утворюється порожнина не прямокутна (кругла), а трикутної форми. У результаті обстеження колодних вуликів можна зробити висновок, що частина вуликів, які спочатку були видовбані через довж, потім продовбані ще й із голови, оскільки скіс від довжі залишався. Наприклад, таким є вулик у с. Чабель, низка вуликів на старих пасіках у с. Князівка, Михалин та ін. Це ж підтвердив і А. Євтушок із с. Сівки: «Через бок. Через довж. І, якщо хоч, то в довж так. А якщо хоч, то прочисть собі через голову» [17]. Другий спосіб виготовлення колод – видовбування зверху, через голову («Да й так довбали. Через верх, да» [14]), що є набагато легшим у виконанні й давало можливість краще вичистити камеру вулика: «А потом я пробивав тутєки того да й всьо. Пробивав. А потом забивав. Легше так його вичищать, бо погано було вичищать. Його треба, шоб вон був такей во, рукою полапать так вон же ж не чистенький» [11]. Тому на обстежених пасіках таких вуликів більшість. Для завершення колодного вулика потрібно було додатково вирізати й підігнати кружок, щоб він щільно закрити верхню частину колоди, яка при першому способі видовбування залишалася суцільною. Якщо вулик виготовляли із зовсім трухлого дерева, то довбали наскрізь і його потрібно було ще й «заднити» – вирізати товстий кружок і вставити в нижню частину колоди.

Хоч зовні колодний вулик є суцільною конструкцією, функціонально він ділиться на кілька частин, кожна з яких має своє призначення. Збоку вирізаний вузький поздовжній отвір, через який здійснюють догляд за бджолами й вибирають мед. Окремі респонденти пам'ятають його давню назву – «довж» [1; 6; 8; 9; 13; 15; 25; 26]. Отвір щільно закривається брусом, який колись також називали «довж», а тепер часто кажуть просто «брусок». В окремих вуликах він складається з двох частин, щоб можна було відкрити верхню або нижню частину колоди.

Над довжею або біля «очей» поперек колодного вулика вставляли дерев'яну планку для підтримання вощини, щоб вона не обривалася під вагою зібраного бджолами меду: «Шоб не оборвалась. Меду було багато. Вулі так наносили, шо пчолы обривались зимою, як заморозки, і гинули. Да, да. Поперек довжі» [12]; «Вона, шоб не обривались тис, початки» [10].

У бортях і старих колодних вуликах, які стояли по лісах, зверху над довжю й під нею вбивали два кілочки, на яких кріпили плаху, що прикривала довж, захищаючи її від лісових шкідників (ведмедів, куниць, дятлів та ін.). У різних селах її називають «снеть» [13; 17], «стропка» [11], «доска накладна» [1]. Недалеко від довжі зроблено отвори для прольоту бджіл, які в колодних вуликах називають «очима» чи «очками», а тепер усе частіше вживають назву «льоток», більш характерну для рамкових вуликів. Якщо колодний вулик продовбаний через верх, то зверху отвір забитий дерев'яним кружком, який так і називається «кружок», «круг» [9], а в с. Вітковичі від старого пасічника почуто інший термін – «осух» [11].

Зверху вулик-колоду накривали шматком бересту (тепер використовують толь, пластик, шифер, плівку, бляху та ін.), який притискали «кругом», зробленим із розколеної пополам колоди: «І берестом зверху накрити. Берестом. Отак, як бляха, не пропускає ніякеї. Із берези берестом» [4]; «Колись? Оде бачите одо такий круг, бачите? Його так або надвоє розколювали, о і бересту дерли. І на низ клали бересту і цим кругом накривали. Вони важкі і вітер їх не скидіє» [10]. На зиму колодні вулики зверху ще й утепляли матами з очерету або лепехи [15].

Внутрішня частини колоди — *камера*. Залежно від того, яким способом вона видовбувалася, має форму трапеції (видовбана через бічний отвір – довж) або ж є круглою (видовбана через верх – голову). Камера колоди умовно ділиться на три частини. Низ, куди падає сміття, який тут звуть «дно» [12], «днище» [21], «спод» [17], «подка» [10–11]; «под» («на поду») [8]. Середня частина колоди, куди бджоли тягнуть вошину, зазвичай окремим терміном не позначається. Верхню частину вулика, де бджоли кріплять соти, називають просто «верх», або ж «голова» [12; 17], чи «головка» [9]. На основі розмірів окремих обстежених вуликів-колод простежимо співвідношення їхніх окремих частин (див. табл. 1) :

Таблиця 1

Розміри різних частин колодних вуликів, см

Обхват	Висота	Голова	Дно (підка)	Довж
	126	33	16	48
230	142		16	25+41=66
253	130			38
219	115			54
	139			
258	133	44	28	66x14
	130	36	29	50x13
211	146	62	14	49x12,5

Потрібно наголосити, що старі колоди мають більші розміри, а більш сучасні – менші, що зумовлено наявністю матеріалів (дерев) для їх виготовлення.

Зважаючи на те, що колодне бджільництво, як і власне бортництво, було суто лісовим промислом, лише з часом вулики-колоди почали ставити на садибах. Спочатку, за традицією, – лише на деревах, а пізніше – просто на підставках. Сьогодні на Березнівщині переважає домашнє колодне бджільництво, проте ще багато респондентів пам'ятають час, коли колодні вулики стояли переважно по лісі: «А ви знаєте, що в нас більшість, як я помітаю, то по лісах такі гулле були. О! Ну, по лісах. По лісах [...]. Тільки по лісах, по хвоїні тако високо стояли. То такі я поміню» [7]; «По деревах, я то бачив, де в лісі таково» [24]; «... колись то були, казала свекруха [...]. А тепер вже, як я ходила, то не бачила» [3].

Колоди піднімали переважно на сосни та дуби: «Да, на сосни. На дуба» [1]; «Витягали і ставляли [...] на тому, на сосні» [23]; «В мого батька но були, в другому селі [...] Вільхівка [...]. Там був брат батькув. Да й батько там на дубах таких ставив. Там наши були вулли. То тако, таяк там корчі недалеко пуд лісом, то на дубах так високо були три вулики на трох дубах. То батько мене колись, я знаю, послав, щоб я там рої гляділа, як мабуть вилетаютъ» [19]. Дідусь М. Чеберяки із с. Балашівка жив на хуторі й теж тримав вулики на деревах: «Вони утримували, тие гулле утримували по лісі, от на соснах чипляли. Ну, вони вже, то так вони ж, розумієте, вже якомсь навчилися їх витягати, що сама людина витягне такого великого вулика і поставить на те місце» [18].

Подекуди колодні вулики ще стоять на деревах переважно біля сіл: «Отам на качатнику у нас, там дванадцять штук, на качатнику. А сюди ближче ще штук мабуть із восьми. І тево, то то ще є. Отут зараз, з пувкілометра» [9]. Їх можна побачити й далеко в лісі, але здебільшого за ними вже ніхто не доглядає, оскільки їхні власники або стали старі й немічні, або ж померли: «В лісі зара пошти нема, бо вже... В основном гарні пасечники помиралі, а тие молодіє не хочуть. От я вже тоже свої позабирав в лісі. Ще Петрови є [покійного двоюрідного брата – А. Д.]. Ну, то вони є по лису, але там, я знаю? Нема, ніхто не хоче, не доглядає» [10]. У. Горобей із с. Вітківчичі всього кілька років назад привіз свої колоди з лісу, щоб ніхто не покрав їх і не понищив: «Все в лісі було. Так я вже став старий, то я вже став того, їх просто, щоб ніхто не покрав. То я лучче, як я вму, поपालять їх, поपालять» [11]. Зараз вулики до лісу вивозять лише поодинокі пасічники та й то лише для того, щоб зловити рій, тобто використовують як полапки (ловушки). Респонденти вважають, що у вулики, установлені на дереві, краще сідають бджоли, бо їм простіше його побачити: «Для чого на

дерево ставили? Цьо, більше всього, аби рой прилетив. Якщо не було рою» [1]; «І зараз стали знов по лісу виставлять. Ловушки є [...] Бо на деревах скоро пчоли сідають. Чужие пчоли сідають. Якщо на дерева витягнеш, то сідають пчоли» [14]. Спіймані рої зазвичай переселяють у рамкові вулики.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. На основі викладеного матеріалу бачимо, що бортництво як етнокультурне явище, як форма освоєння навколишнього середовища дотепер побутує на території Березнівщини. Однак перша форма промислу – власне бортництво, коли бджіл утримували в бортях, на цій території вже зникла. Частково зберігається лісове колодне бджільництво й ще достатньо розвинута домашня форма промислу. Однак є люди, котрі володіють досвідом ведення не лише домашнього, а й лісового бджільництва, що може бути основою для його відродження з метою збереження досвіду.

Основними традиційними пристосуваннями для виготовлення бортей і колод були «пішня» й «шклубка». Найкращими деревами для колодних вуликів є сосна, а також липа, осика, вільха, іноді навіть береза та верба. Розміри й конструктивне вирішення вуликів-колод залежать від деревини, що використовується.

Задля включення бортництва до історико-культурних туристичних ресурсів потрібно проводити його активне вивчення саме в середовищі носіїв, які зберігають і розвивають здобутки предків. Важливе значення має актуалізація бортництва за допомогою створення осередків, які б акумулювали в собі й пропагували багатовіковий досвід. Такий досвід існує, наприклад, у Польщі (Бортне братство) [31]. Основне завдання – зберегти традицію, допоки є її активні носії, щоб не довелося потім повертати цей об'єкт культурної спадщини з небуття.

Джерела та література

1. Зап. від Хилука С. Й., 1936 р. н., с. Моквин // Державний науковий центр захисту культурної спадщини від техногенних катастроф ДАЗВ України, м. Київ. Ф. Березне-2013 (далі – ДЦЗКСТК), од. зб. Дмитренко-D1S1.
2. Зап. від Хильчука М. О., 1933 р. н., с. Поляни // ДЦЗКСТК, од. зб. Дмитренко-D2S1.
3. Зап. від Іванюк П. Т., 1934 р. н., с. Бронне // ДЦЗКСТК, од. зб. Дмитренко-D2S4.
4. Зап. від Сьомака С. О., 1929 р. н., с. Яринівка // ДЦЗКСТК, од. зб. Дмитренко-D3S1.
5. Зап. від Захарка П. А., 1922 р. н., с. Яринівка // ДЦЗКСТК, од. зб. Дмитренко-D3S2.
6. Зап. від Сьомак Н. М., 1956 р. н., с. Яринівка // ДЦЗКСТК, од. зб. Дмитренко-D3S3.
7. Зап. від Меленчук С. В., 1937 р. н., с. Хотин // ДЦЗКСТК, од. зб. Дмитренко-D4S1.
8. Зап. від Боровця Ф. М., 1940 р. н., с. Хотин // ДЦЗКСТК, од. зб. Дмитренко-D4S3.
9. Зап. від Старинської Т. П., 1972 р. н. і Несенчука М. В., 1956 р. н., с. Князівка // ДЦЗКСТК, од. зб. Дмитренко-D5S1.
10. Зап. від Беб'яка А. Г., 1952 р. н., с. Князівка // ДЦЗКСТК, од. зб. Дмитренко-D5S2.
11. Зап. від Горобей У. М., 1935 р. н., с. Вітковичі // ДЦЗКСТК, од. зб. Дмитренко-D5S5.
12. Зап. від Сидорука С. Г., 1935 р. н., с. Тишиця // ДЦЗКСТК, од. зб. Дмитренко-D6S3.
13. Зап. від Усача П. Д., 1932 р. н., с. Михалин // ДЦЗКСТК, од. зб. Дмитренко-D7S2.
14. Зап. від Федаса П. А., 1931 р. н., с. Михалин // ДЦЗКСТК, од. зб. Дмитренко-D7S4.
15. Зап. від Корейка І. О., 1949 р. н., с. В. Мидськ // ДЦЗКСТК, од. зб. Дмитренко-D9S4.
16. Зап. від Козлової Н. П., 1947 р. н., с. Сівки // ДЦЗКСТК, од. зб. Дмитренко-D10S2.
17. Зап. від Євтушка А. І., 1931 р. н., с. Сівки // ДЦЗКСТК, од. зб. Дмитренко-D10S3.
18. Зап. від Чеберяка М. І., 1936 р. н., с. Балашівка // ДЦЗКСТК, од. зб. Дмитренко-D10S4.
19. Зап. від Шульжука І. Є., 1929 р. н. і Шульжук А. В., 1932 р. н., с. Поліське // ДЦЗКСТК, од. зб. Дмитренко-D11S1.
20. Зап. від Кардаш Л. Є., 1966 р. н., с. Друхів // ДЦЗКСТК, од. зб. Дмитренко-D11S2.
21. Зап. від Власюка О. Г., 1938 р. н., с. Маринин // ДЦЗКСТК, од. зб. Дмитренко-D12S1.
22. Зап. від Бондаря М. Д., 1945 р. н., с. Більчаки // ДЦЗКСТК, од. зб. Дмитренко-D12S3.
23. Зап. від Бардака Ф. І., 1923 р. н., с. Бистричі // ДЦЗКСТК, од. зб. Дмитренко-D13S1.
24. Зап. від Майструка А. Т., 1932 р. н., с. Білка // ДЦЗКСТК, од. зб. Дмитренко-D14S1.
25. Зап. від Симонець Н. О., 1957 р. н., с. Голубне // ДЦЗКСТК, од. зб. Дмитренко-D14S4.
26. Зап. від Довмата Ю. С., 1940 р. н., с. Губків // ДЦЗКСТК, од. зб. Дмитренко-D16S1.
27. Колодне бджільництво, с. Князівка, Березнівський р-н [Електронний режим]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=DX6nu74KLGa>. (дата звернення: 22.10.2016 р.)
28. Кравців В. С. Методика оцінки історико-культурних туристичних ресурсів / В. С. Кравців, Л. С. Гринів., М. В. Копач, М. В. Кузик [Електронний режим]. – Режим доступу : http://tourlib.net/books_ukr/kravciv8.htm. (дата звернення: 01.11.2016 р.)

29. Пархоменко Т. П. Про традиції колодкового бджільництва на Рівненському та Київському Поліссі / Т. П. Пархоменко // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : наук. зап. РДГУ : у 2-х ч. – Ч. 1. – Рівне, 2000. – С. 120–130.
30. Українець А. Бджільництво на Рівненському Поліссі. До характеристики сучасного стану / А. Українець // Минуле і сучасне Волині й Полісся: край на межі тисячоліть : зб. наук. пр. – Луцьк, 2002. – С. 225–226.
31. Bractwo Bartne [Електронний режим]. – Режим доступу : <https://www.facebook.com/Bractwo-Bartne-Fratrum-Mellicidarum-634667896622178/?fref=nf&pnref=story>. (дата звернення: 05.11.2016 р.)

Дмитренко Алла. Бортничество Березновщины: традиции, современное состояние и перспективы включения в историко-культурные туристические ресурсы (за полевыми материалами). В статье на основе полевых этнографических материалов, собранных во время историко-этнографической экспедиции Государственного научного центра защиты культурного наследия от техногенных катастроф (2013 г.), охарактеризован бортничий промысел на территории Березновского района Ровенской области. Определены формы бортничества: собственно бортничество, лесное колодное пчеловодство, домашнее колодное пчеловодство. Освещены традиции, связанные с изготовлением ульев-колод, их названия и конструктивные особенности. Выяснена степень сохранности домашнего и лесного бортничества (колодного пчеловодства). Установлены основные традиционные приспособления и материалы для изготовления колодных ульев, их размеры и конструктивное решение. В тексте приводятся полевые материалы, иллюстрирующие основные положения статьи.

Ключевые слова: Западное Полесье, культурное наследие, культурный туризм, пчеловодство, бортничество, колодное пчеловодство, борти, колодные ульи.

Dmytrenko Alla. Beekeeping in Bereznivshchyna Region: Traditions, Current Situation and Possibility to be Included into Historical and Cultural Tourism Resources (According to the Field Research). We have characterized beekeeping trade on the territory of Bereznivsky district of Rivne region in Ukraine, based on ethnographical field research made during the historical and ethnographical expedition of State Agency of Ukraine on Exclusion Zone Management. Also, we have defined the types and forms of beekeeping: beekeeping itself, forestry and domestic wood log beekeeping. Than we have described the traditions connected with wood log beehive crafting, naming, and design features. The article also determines a degree of preservation of domestic and forestry beekeeping (wood log beekeeping). Also we have shown the basic traditional tools and materials used for beehives manufacturing, their sizes and design solutions. The article contains the field reaserch, which illustrates the main key points.

Key words: Western Polissya, cultural heritage, cultural tourism, beekeeping, wood log beekeeping, wood log beehives.

Статтю подано до редколегії
28.09.2016 р.

УДК 069.02:39(477-82)

Людмила Мірошниченко-Гусак

Польові етнографічні дослідження як складник формування збірки Волинського краєзнавчого музею

У статті схарактеризовано польові дослідження як один зі шляхів наукового комплектування етнографічної колекції Волинського краєзнавчого музею. Простежено етнографічні експедиції та їх особливості в різні періоди становлення закладу. Визначено завдання з комплектування пам'яток народної культури, що постають сьогодні перед співробітниками відділу етнографії та народних промислів.

Ключові слова: етнографічна колекція, польові дослідження, комплектування збірки, відділ етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею.

Постановка наукової проблеми та її значення. Польові дослідження (метод безпосереднього спостереження) – важливий складник не лише вивчення відповідних тем, а й поповнення музейних колекцій етнографічними джерелами в різних їх формах. Це речові пам'ятки, письмові та аудіозаписи,